

Literatura fantastyczna na rynku wydawniczym. Perspektywy działań bibliotek wobec preferencji czytelników

Słowa kluczowe: literatura fantastyczna, czytelnictwo, rynek wydawniczy, biblioteki, usługi biblioteczne

Abstrakt: W artykule przedstawiono zagadnienie rynku książki fantastycznej w kontekście oczekiwań czytelników oraz nowo projektowanych usług bibliotek. Zwrócono uwagę na zmieniające się gusta odbiorców książki, które determinują przeobrażenia na rynku książki fantastycznej oraz w samych bibliotekach. Placówki te, aby wykreować wizerunek nowoczesnych i prężnie działających instytucji, powinny reagować na trendy w literaturze. Zarówno projektowanie oferty bibliotecznej, jak i komunikacja marketingowa, żeby były efektywne, muszą odpowiadać na zainteresowania czytelników oraz korespondować z ich potrzebami. W związku z tym biblioteki powinny prowadzić badania potrzeb i zainteresowań swoich czytelników. Na potrzeby artykułu przeprowadzono analizę sektora rynku książki fantastycznej, która może być przydatna w procesie projektowania nowych usług bibliotecznych oraz rozwijania księgozbioru bibliotecznego. W toku badań zastosowano różne metody badawcze. Metodę analizy i krytyki źródeł wykorzystano do opracowania zagadnienia produkcji wydawniczej i czytelnictwa literatury fantastycznej w latach 2013-2021. W celu zbadania obecnego stanu czytelnictwa fantastyki zastosowano z kolei metodę sondażu diagnostycznego z jej techniką ankiety. Jednocześnie wykorzystano metodę statystyczną do ilościowego przedstawienia materiału badawczego oraz metodę porównawczą w celu zestawienia ze sobą danych dotyczących minionego oraz aktualnego stanu literatury fantastycznej. I na koniec, metoda obserwacyjna pozwoliła na zgromadzenie potrzebnych informacji dotyczących bestsellerów, a dokładniej na przeprowadzenie obserwacji książkowych *social mediów*.

Keywords: fantasy literature, readership, publishing market, libraries, library services

Abstract: The article addresses the issue of the fantasy book market in the context of reader expectations and newly designed library services. Attention is drawn to the changing tastes of book audiences, which drive transformations both in the fantasy book market and within libraries themselves. In order to cultivate an image as a modern and dynamic institution, libraries must respond to trends in literature. Both the design of library offerings and marketing communications need to be effective so that they align with readers' interests and address their needs. Consequently, libraries should conduct research on the needs and interests of their users. For the purposes of this article, an analysis of the fantasy book market sector was conducted, which may prove useful in the process of designing new library services and developing library collections. Various research methods were employed during the study. The method of source analysis and criticism was used to elaborate on

the production and readership of fantasy literature between 2013 and 2021. To investigate the current state of fantasy readership, a diagnostic survey method was applied, utilizing questionnaires as its technique. Additionally, statistical methods were employed for the quantitative presentation of research material, and a comparative method was used to juxtapose data concerning past and current states of fantasy literature. Finally, the observational method allowed for the collection of necessary information regarding bestsellers, specifically through the observation/assessment of book-related social media.

Produkcja wydawnicza literatury fantastycznej

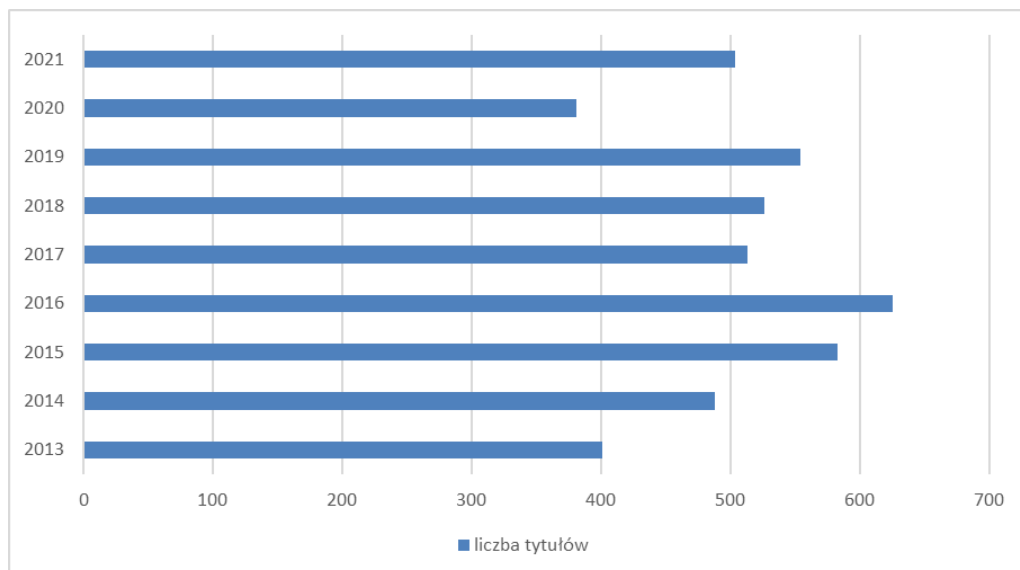
Jak można przeczytać w jednym z artykułów: „Współczesna koncepcja organizacji bibliotek, nastawiona na aktywną współpracę z użytkownikiem oraz realizowanie jego potrzeb i oczekiwań, niejednokrotnie determinuje konieczność prowadzenia przez bibliotekarzy różnego typu pomiarów i badań opinii. Wdrażanie przez biblioteki rozmaitych metod zarządzania oraz zwykła potrzeba nawiązania dialogu z czytelnikiem, poznania jego osądu i opinii, tworzą sytuację, w której nawet najmniejsze ośrodki przeprowadzają badania sondażowe” [27, s. 137]. Prowadzenie tego typu badań, jak również analiz rynku wydawniczego wymaga jednak uwagi, czasu oraz pewnej znajomości tematu. Dlatego mniejsze placówki biblioteczne, o ograniczonych możliwościach, mogą wspomagać się gotowymi analizami, które pozwolą im podążać za aktualnymi trendami i dostosowywać swoje usługi do potrzeb czytelników. W związku z tym przeprowadzono analizę dotyczącą literatury fantastycznej, która może zostać wykorzystana w procesie kształtowania księgozbioru oraz projektowania usług i komunikacji marketingowej biblioteki. Podkreślić trzeba bowiem, że literatura fantastyczna zyskuje coraz większe zainteresowanie wśród czytelników i związku z tym może stanowić ważną część księgozbioru bibliotecznego oraz stać się motywem niektórych usług, zwłaszcza dla młodych odbiorców (np. w bibliotekach szkolnych czy publicznych). Przygotowane przez autorkę artykułu materiały dotyczą zarówno rynku wydawniczego, jak i opinii czytelników na temat szeroko pojętej literatury fantastycznej.

W pierwszej kolejności warto omówić samą produkcję wydawniczą literatury fantastycznej. Jak pokazują statystyki, każdego roku nakłady książek z gatunku fantastyki są różne. Wpływ na to mają rozmaite czynniki, jak np. aktualna sytuacja społeczna, dostęp do zagranicznych tytułów i ich tłumaczeń oraz wiele innych. Na rysunku 1 zaprezentowano zmiany w produkcji wydawniczej, które zaszły w latach 2013-2021.

Jak widać na rysunku, w latach 2013-2016 produkcja wydawnicza miała charakter wzrostowy, co oznacza zwiększającą się popularność fantastyki. Największe nakłady zanotowano w 2016 r., kiedy to wydano aż 625 tytułów. Niestety taki wynik już się nie powtórzył, a w następnych latach produkcja nie przekroczyła już 600 tytułów. W roku 2017 nakłady znacznie się zmniejszyły wydano jedynie 513 tytułów. Następnie w latach 2017-2021 zaobserwowano stopniowy wzrost, z wyjątkiem roku 2020, w którym nastąpił ogromny spadek, aż o 30% w porównaniu z rokiem poprzednim (2019 – 554 tytuły; 2020 – 381 tytułów).

Głównym powodem tego spadku była pandemia Covid-19, z powodu której większość pracowników rynku książki musiała realizować swoje zadania zdalnie, co na początku spowodowało wielkie opóźnienia w produkcji. Ponadto wydawcy przenosili na dalsze terminy premiery książkowe w obawie o ograniczone możliwości ich promocji, a następnie sprzedaży, zwłaszcza w księgarniach stacjonarnych. Jednakże ta sama pandemia spowodowała wzrost zainteresowania książkami, co następnie podniosło liczbę wydawanych tytułów (np. w 2021 r.). Ludzie zostali odizolowani od świata zewnętrznego i jednym ze sposobów na zabicie nudy stało się czytanie książek. Zaczęto ich kupować więcej, a zapotrzebowanie na ofertę wydawnictw wzrosło. Ponadto zaczęto też odkrywać nowe gatunki i podgatunki. Fantastyka otwierająca drogę do niezbadanych, alternatywnych światów pełnych magii, stała się ucieczką od tragicznej, pandemicznej sytuacji panującej na całym świecie. Podsumowując, w latach 2020-2021 można było zaobserwować wzrost produkcji tytułów literatury fantastycznej. Również później, po 2021 r. gatunek ten był bardzo popularny, głównie wśród młodzieży i młodych dorosłych, co potwierdziły badania ankietowe.

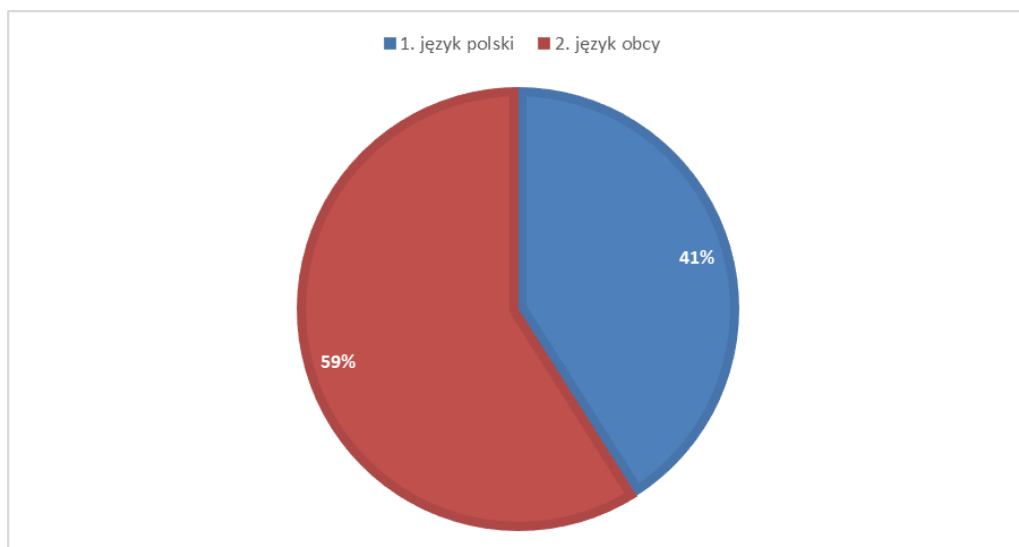
Rysunek 1. Liczba tytułów książek z segmentu literatury fantastycznej wydanych w latach 2013-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/raporty-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>.

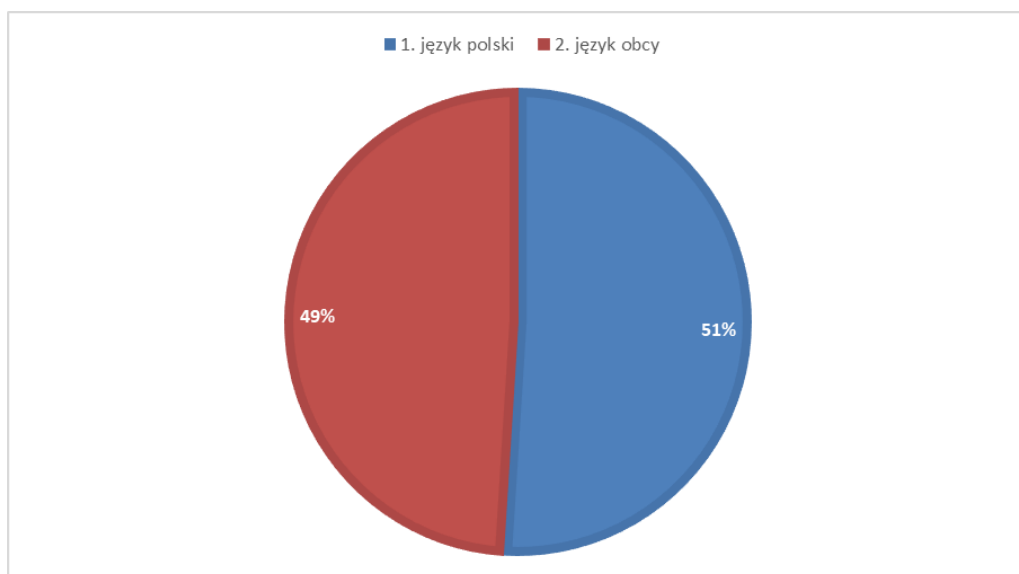
Co ciekawe, w omawianym przedziale czasu znacznie zmienił się też stosunek książek polskich autorów do książek tłumaczonych z języków obcych. Najczęściej tłumaczono dzieła z takich języków, jak: angielski (który zawsze był językiem dominującym), niemiecki, rosyjski i japoński. Rysunki 2 i 3 przedstawiają procentowy udział książek polskich i książek tłumaczonych na rynku wydawniczym literatury fantastycznej w roku 2013 i 2021.

Rysunek 2. Książka polska a książka tłumaczona w 2013 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/raporty-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>.

Rysunek 3. Książka polska a książka tłumaczona w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/raporty-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>.

Jak można zaobserwować na wykresach, w 2013 r. przeważały książki tłumaczone, jednak w 2021 r. sytuacja uległa zmianie i na rynku zaczęły dominować książki polskojęzyczne. Zmiana ta następowała stopniowo, z roku na rok. W latach 2013-2019 utrzymywała się przewaga tłumaczeń, jednak ich procent powoli malał. W 2018 r. wydano po równo książek tłumaczonych i książek polskich, zaś w 2020 r. można było odnotować wręcz spadek tłumaczeń, których produkcja wyniosła zaledwie 45% [1].

Najbardziej popularnym podgatunkiem literatury fantastycznej było przez te wszystkie lata *fantasy*, co nie zmieniło się do dziś. Na drugim miejscu uplasowało się *science fiction*, a najmniej popularnym podgatunkiem był horror. Zainteresowaniem cieszyły się więc przede wszystkim takie wydawnictwa, jak: Novae Res, Wydawnictwo Rebis, Fabryka Słów, Albatros, Amber, Jaguar, Mag, Zysk i S-ka, Wydawnictwo Literackie, SQN, Grupa Wydawnicza Foksal, Insignis Media, Prószyński Media oraz Poligraf.

W latach 2016-2021 najpopularniejszymi i najczęściej wydawanymi autorami fantastyki byli, wśród autorów zagranicznych: Terry Pratchett, Trudi Canavan, George R.R. Martin, Stephen King, Frank Herbert, Orson Scott Card, J.R.R. Tolkien, Herbert George Wells, Graham Masterton, Philip K. Dick, Isaac Asimov. Natomiast wśród autorów polskich największą uwagę czytelników zwrócili: Stanisław Lem, Katarzyna Michalak, Jakub Ćwiek, Jacek Dukaj oraz Aneta Jadowska.

Bestsellery i najpopularniejsi autorzy

Na przestrzeni lat preferencje czytelników fantastyki zmieniały się, co miało wpływ na listę bestsellerów. Z kolei motywy (które opisano w poprzednim artykule [19]), nie zmieniały się, a jedynie ulegały modyfikacjom. Do dziś popularne są duchy, upiory, czarodzieje, elfy i inne mityczne stwory, jednak sposób pisanie o nich i styl są bardziej przystępne dla współczesnego czytelnika, a fabuły bardziej rozwinięte. Na początku rozwoju *fantasy* popularne były takie tytuły, jak: *Władca Pierścieni* J.R.R. Tolkiena, *Świat dysku* Terrego Pratchetta, *Opowieści z Narnii* C.S. Lewisa, *Ziemiomorze* Ursuli Le Guin czy *Conan Barbarzyńca* Roberta E. Howarda. W przypadku *science fiction* czytelnicy sięgali po: *Podróż do wnętrza Ziemi* Julesa Verne'a, *Wehikuł czasu* Herberta G. Wellsa, *Nowy wschodni świat* Aldousa Huxleya, *Rok 1984* George'a Orwella, *Na srebrnym globie* Jerzego Żuławskiego czy *Solaris* Stanisława Lema. Wśród horrorów zaś znanymi tytułami były: *Frankenstein* Mary Shelley, *Drakula* Brama Stokera, *Upiór w operze* Gastona Lerouxa, *Doktor Jekyll i pan Hyde* Roberta Louisa Stevensona i *Zew Cthulhu* H.P. Lovecrafta. Niektóre z tych tytułów są nadal czytane przez miłośników fantastyki, jak np. *Władca pierścieni*.

W ostatnim czasie pojawiło się jednak dużo nowych pozycji. Utworzono nawet osobną podkategorię literatury fantastycznej – fantastykę młodzieżową, do której zaliczane są książki przeznaczone dla czytelników w przedziale wiekowym 12-18 lat, a które współcześnie cieszą się największą popularnością. W 2022 r. na pierwszych trzech miejscach w kategorii *Bestsellery Empiku fantastyka i horror* znajdowały się: *Krew i popiół* Jennifer L. Armentrout, *Ostatnie życie* Andrzeja Sapkowskiego oraz *Niewidzialne życie Addie Laure* Victorii E. Schwab (il. 1).

Ilustracja 1. Bestsellery Empiku 2022 w kategorii fantastyka i horror

Źródło: EMPIK. *Top 100 w Kategorii książki fantastyka, horror* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.empik.com/bestsellery/ksiazki/fantastyka-horror?sort=topPreviousYear>.

Na liście tej, na dalszych pozycjach, pojawiły się jeszcze książki takich autorów, jak: Sarah J. Maas, Stephen King, Andrzej Pilipiuk, Aneta Jadowska, J.R.R. Tolkien, Katee Robert oraz Olivie Blake. Niektórzy z tych twórców cieszyli się popularnością wśród czytelników już we wcześniejszych latach, jak na przykład Andrzej Sapkowski czy J.R.R. Tolkien.

Na stronie *Lubimy czytać* co roku odbywa się głosowanie na „książki roku”, podczas którego, na podstawie oceny czytelników, wybierane jest dziesięć najlepszych pozycji (w różnych kategoriach). W roku 2022 na takiej liście w kategorii „fantasy” znalazły się książki Stephena Kinga, Anety Jadowskiej, Katarzyny Bereniki Mischuk, Jamesa Islingtona, Magdaleny Kubasiewicz, Sarah J. Maas, Holy Black, Kerri Maniscalco, Tricii Levenseller oraz Ilony Andrews [15]. Na podstawie tego można wywnioskować, że współcześni czytelnicy najczęściej sięgają po zagranicznych autorów. Powtarzają się również autorzy wytypowani w bestsellerach Empiku, jak Stephen King czy Aneta Jadowska.

W kategorii „science fiction” znaleźli się: Remigiusz Mróz, James S.A. Corey, Matthew Baker, Bethany Clift, Gaja Grzegorzewska, Kay Dick, Simon Jimenez, Robert J. Szmidt, B.V. Larson oraz Marko Kloos [17]. W porównaniu do poprzednich lat można zaobserwować ogromną zmianę. Nie pojawili się bowiem żadeni znani z tego podgatunku autorzy, jak Stanisław Lem czy Jacek Dukaj. Za to zadebiutował w wykazie Remigiusz Mróz, który raczej kojarzy się z kryminałami i thrillerami, a jako autor *science fiction* jest jednak mało znany.

W kategorii „horror” czytelnicy zagłosowali na: Jolantę Bartoś, Grahama Mastertona, Susan Hill, Artura Urbanowicza, Tomasza Sablika, Johnego Langana, Klaudię Zacharską, Thomasa Olde Heuvelta, Andrzeja Wardziaka oraz Scotta Hawkinsa [16]. Jedyne Graham Masterton jest autorem, który w głosowaniu pojawiał się już w poprzednich latach.

W omawianym plebiscycie wyodrębniono także kategorię „fantastyka młodzieżowa”, w której wyróżniono: Jennifer L. Armentrout, Radka Raka, Trivisa Johna Klune, Paulinę Hendel, Victorię Schwab, Anne-Marie McEmore, Annę Benning, Shelby Mahurin, Chloe Gong oraz Stephanie Garber [14]. Jennifer L. Armentrout pojawiła się na pierwszym miejscu bestsellerów Empiku z tym samym tytułem *Krew i popiół*.

W latach 2019-2021 bardzo popularną przestrzenią promującą literaturę stała się aplikacja TikTok, na której czytelnicy publikują filmy o książkach, zachęcając innych do ich

kupna i czytania. W społeczności *BookToka* (bo tak nazywa się sfera czytelników w omawianej aplikacji) na podstawie „tiktoków” można wyodrębnić najpopularniejsze książki z różnych gatunków. Bardzo popularne jest tam *fantasy*, a najbardziej poczytnymi tytułami są – seria *Okrutny książę* Holly Black, seria *Dwory* oraz seria *Szklany tron* od Sarah J. Maas, *Cień i kość* oraz *Szóstka wron* Leigh Bardugo, *Wojna makowa* oraz ostatnio wydana w Polsce *Babel* Rebeci F. Kuang, seria *Dotknij mnie* Teherah Mafi, *Cud, miód, malina* Anety Jadowskiej czy książki z uniwersum Nocnych Łowców Cassandry Clare (jak na przykład *Dary Anioła*, *Diabelskie maszyny* i *Ostatnie godziny*).

Wspomniane książki należą do literatury popularnej, a większość z nich jest przeznaczona dla młodych czytelników (12-18 lat), jednak zaobserwowano, że sięgają po nie również osoby dorosłe – zatem są to tytuły uniwersalne, w których wielu odbiorców znajdzie coś dla siebie. W przedstawionych tytułach dominują takie motywy, jak: elfy, magiczne moce, intrygi, walka o władzę, anioły, demony, czarownice i czarodzieje oraz wampiry, czyli typowe motywy pojawiające się niemal w każdej popularnej książce fantastycznej. Niektóre z nich łączą elementy charakterystyczne dla obu podgatunków – SF i *fantasy*. Takimi książkami jest seria *Dotknij mnie*, która łączy cechy *fantasy* – jak np. posiadanie przez bohatera magicznych mocy (główna bohaterka zabija swym dotykiem) oraz cechy *science fiction*, a dokładniej – dystopii (akcja dzieje się w świecie po klęsce ekologicznej, gdzie kraj został podzielony na sektory, w których rządy sprawują apodyktyczni władcy – podobnie jak świat przedstawiony w *Igrzyskach śmierci*, w których zastosowano podział na dystrykty). Oprócz motywów fantastycznych występują jeszcze wątki romantyczne, wśród których można wyróżnić różne typy, jak choćby: *enemies to lovers* (od wrogów do kochanków), *friends to lovers* (od przyjaciół do kochanków), *slow burn* (wolno rozwijająca się relacja), *fake dating* (udawane randkowanie) czy *fake marriage* (udawane małżeństwo), które stały się ostatnio bardzo popularne [szerz. zob. 21]. Zazwyczaj motywy te łączą się ze sobą, tworząc *romantasy* (tak obecnie czytelnicy mówią na połączenie fantastyki z romansem).

Czytelnictwo literatury fantastycznej w świetle badań ankietowych

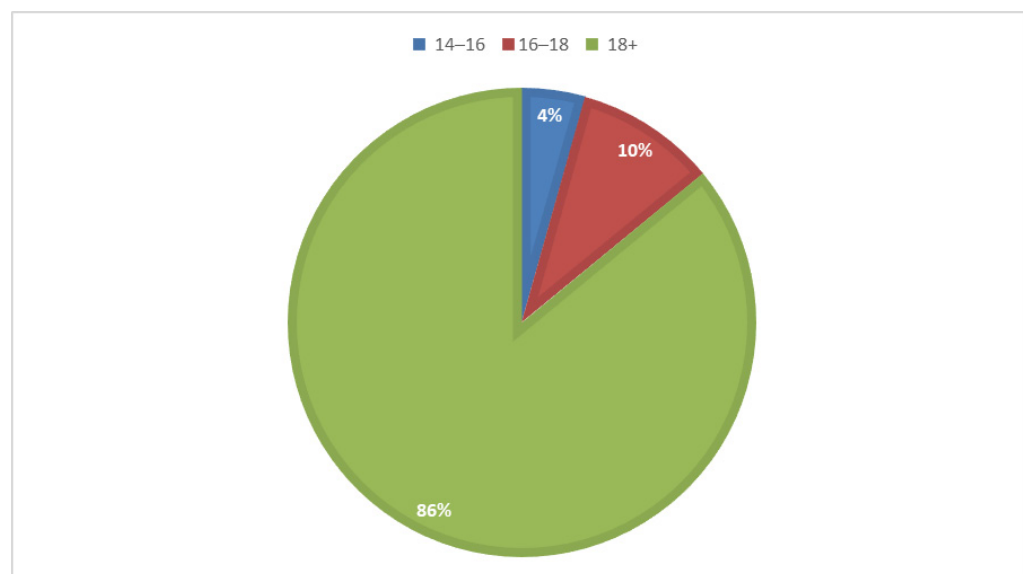
Pod koniec 2022 r., w celu zbadania stanu czytelnictwa literatury fantastycznej, wśród użytkowników *Facebooka* przeprowadzono anonimową ankietę. Badania ankietowe są często wybieraną przez biblioteki metodą służącą ocenie preferencji czytelników, która pozwala ocenić potencjalne zainteresowanie określonymi formami usług oraz obszarami tematycznymi księgozbioru [zob. m.in. 18; 20; 22; 27; 28]. Patrząc szerzej – tego typu badania mogą służyć zebraniu informacji na temat: (1) klientów bibliotek; (2) skali świadczenia usług przez bibliotekę w grupie docelowej; (3) biblioteki i sektora, w którym funkcjonuje; (4) oferowanych przez nią usług; (5) prawnych uwarunkowaniach funkcjonowania biblioteki; (6) cen; (7) dystrybucji usług biblioteki, czyli przestrzennego ulokowania agend biblioteki i metodach ich działania; (8) działaniach biblioteki w zakresie public relations [25]. Dzięki ankietom możliwe jest także badanie wizerunku książki, zainteresowania akcjami promującymi czytelnictwo oraz aktywności czytelniczej na terenie różnych aglomeracji [23]. W tym przypadku skupiono się na preferencjach czytelniczych oraz analizie rynku wydawniczego,

co może mieć kluczowy wpływ na kształtowanie księgozbioru bibliotecznego oraz wybór tematyki eventów bibliotecznych, mających na celu zainteresowanie uczestników książką i biblioteką, a zwłaszcza książką z obszaru fantastyki¹.

Grupa respondentów składała się z 805 czytelników. Większość ankietowanych (86,6%) stanowiły kobiety, które jak pokazują wszystkie badania [np. 29, s. 9; 30, s. 8; 31], czytają statystycznie więcej.

W ankiecie skupiono się na badaniu młodych czytelników, dlatego wyróżniono trzy kategorie wiekowe: 14-16 lat, 16-18 oraz 18+. Rysunek 4 przedstawia wiek badanych.

Rysunek 4. Wiek respondentów

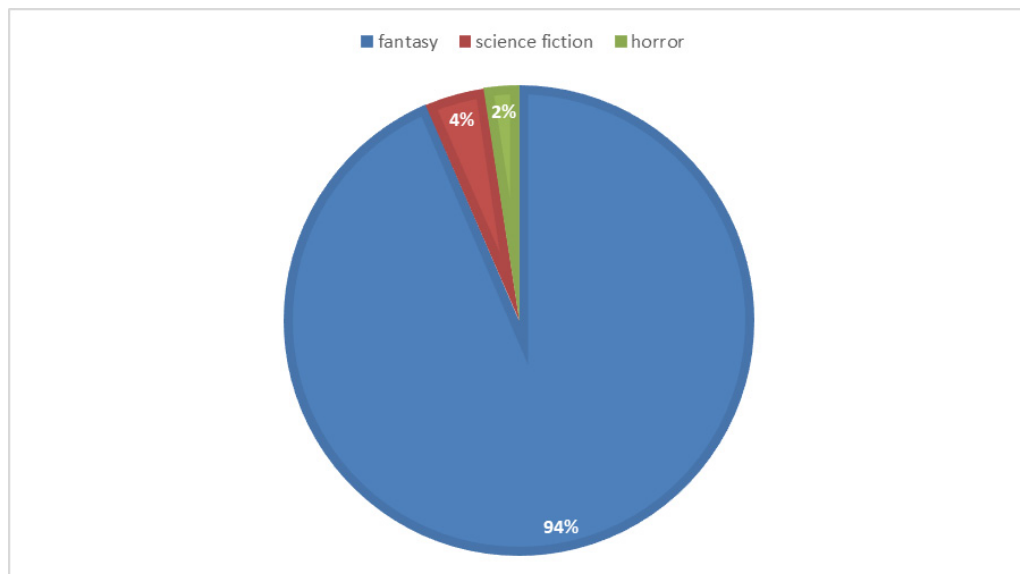
Źródło: opracowanie własne.

Duża część respondentów (aż 86%, czyli 692 osób) to czytelnicy powyżej osiemnastego roku życia. Tylko 4% stanowiła młodzież w przedziale wiekowym 14-16 lat. Ankietowani pochodzili z różnych stron Polski. Najwięcej badanych pochodziło z województwa śląskiego, a najmniej z pomorskiego i dolnośląskiego. Pozostałe województwa, które pojawiły się w odpowiedziach, to województwo: wielkopolskie, kujawsko-pomorskie, małopolskie, warmińsko-mazurskie, lubelskie, mazowieckie, łódzkie i świętokrzyskie. Większość z badanych zamieszkiwała miasta powyżej 20 tys. mieszkańców, zaś najmniej osób pochodziło ze wsi. Wnioskując na podstawie udzielonych odpowiedzi, można przyjąć, że większość czytelników fantastyki to kobiety, osoby powyżej osiemnastego roku życia, mieszkające w dużych miastach, częściej w południowej części Polski.

¹ Szerzej na temat eventów bibliotecznych można przeczytać w pracach A. Has-Tokarz [13] oraz M. Wojciechowskiej [24].

Najczęściej wybieranym podgatunkiem literatury fantastycznej wśród ankietowanych było *fantasy* (94% odpowiedzi). Znacznie mniej popularnymi podgatunkami okazały się *science fiction* oraz horror. Ich udział procentowy przedstawiono na rysunku 5.

Rysunek 5. Najchętniej wybierane podgatunki literatury fantastycznej

Źródło: opracowanie własne.

Większość badanych (90,9%) wskazała, że preferuje czytanie książek wydanych w ramach serii. Jedynie 9,1% czytelników woli tzw. jednotomówki. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że literatura fantastyczna publikowana jest obecnie bardzo często w kilku, a nawet kilkunastu tomach, gdyż trudno wykreować cały świat przedstawiony na kartach jednego tylko woluminu. Czytelnicy przywykli do tej rozwiniętej formy i polubili ją, przywiązując się do bohaterów i stworzonych światów.

W ostatnich latach na rynku wydawniczym pojawiło się wielu nowych autorów fantastyki, zmienił się również ranking najlepszych pisarzy tego gatunku. Najbardziej lubianymi przez respondentów okazali się: Brandon Sanderson, Sarah J. Mass, Cassandra Clare, Aneta Jadowska, Stephen King, Andrzej Sapkowski, J.R.R. Tolkien, Leigh Bardugo, Anne Bishop, Paulina Hendel, Holly Black, Samantha Shannon, Neil Gaiman, Katarzyna Berenika Miszczuk, Jay Kristoff, Ilona Andrews, Victoria Schwab, Rick Riordan, George R.R. Martin, Brandon Mull, Terry Pratchett, Trudi Canavan, Steven Erikson, Robin Hobb, Rebecca F. Kuang, Danielle L. Jensen, Naumi Novik, Stanisław Lem, Joe Abercrombie, Olga Gromyko, Marta Kisiel, Adam Przechrzt, Edgar Allan Poe, Laini Taylor, Jennifer L. Armentrout, J.K. Rowling, Patricia Briggs, Maggie Stiefvater, Ursula K. Le Guin oraz Peter V. Brett. Znaczna ich część to autorzy *fantasy*, co odpowiada preferencjom podgatunkowym opisanym wcześniej. Jedynym z autorów zajmujących się wyłącznie SF jest Stanisław Lem. Pojawiają się też tacy, którzy tworzą jednocześnie *fantasy* oraz SF, na przykład Jay

Kristoff czy Robin Hobb. Z kolei fantastyką grozy zajmują się między innymi Neil Geiman i Edgar A. Poe. Ponadto jak pokazały odpowiedzi, czytelnicy nadal są miłośnikami książek dawnych klasyków literatury fantastycznej, takich jak Terry Pratchett, Andrzej Sapkowski czy Stanisław Lem.

Co ciekawe, niektórzy z ankietowanych podawali jako najmniej lubianych autorów tych, których inni uznali za najlepszych. Na przykład wielu badanych nie przypadła do gustu proza Sarah J. Mass, Holly Black, Stephena Kinga, Cassandry Clare, J.R.R. Tolkiena, J.K. Rowling, Andrzeja Sapkowskiego czy Stanisława Lema. Wynika to z różnorodnych upodobań ankietowanych – niektórzy autorzy przez jednych są uwielbiani i jednocześnie przez innych odrzucani. Szeroko dyskutowana była m.in. historia J.K. Rowling, która została wręcz znienawidzona przez wielu czytelników za swoje poglądy społeczne, podczas gdy wielcy fani *Harrego Pottera* nie zrezygnowali z czytania jego przygód i popularyzowania tego tytułu. W przypadku autorki opowieści o nastoletnim czarodzieju nie chodzi jednak tylko o ocenę twórczości. Pojawia się tu ważna kwestia: czy da się oddzielić autora od jego dzieła?

W kategorii nielubianych twórców pojawiły się jeszcze takie nazwiska, jak: Andrzej Pilipiuk, Jacek Piekara, Stephanie Mayer, Remigiusz Mróz oraz Olga Tokarczuk.

Popularność *fantasy* – ulubionego podgatunku fantastyki – przekłada się na popularność niektórych motywów, na co zresztą badani zwrócili uwagę w ankiecie. Najczęściej wymienianymi ulubionymi tropami okazały się: magia, elfy, wampiry, smoki, czarodzieje, anioły, demony, rycerze, wiedźmy, inne światy, moce nadprzyrodzone, motyw wybrańca, zawodów magicznych, krasnoludy, syreny, kosmos, inne cywilizacje, podróże w czasie, motyw drogi, piratów, szkoły magii, mówiące zwierzęta, przeznaczenie, fatum. Najpopularniejszym jednak motywem jest mitologia słowiańska, grecka i nordycka.

Najbardziej rozpoznawalnymi na rynku polskim wydawcami, zajmującymi się między innymi publikowaniem literatury fantastycznej, okazali się: Wydawnictwo MAG, Fabryka Słów, SQN, We need ya, Wydawnictwo Jaguar, Vesper, You and Ya, Zysk i ska, Media Rodzina, Albatros, Galeria Książki, Moondrive, Rebis, Wydawnictwo Mięta, Insignis Media, Wydawnictwo Czarne, Prószyński i ska, W.A.B oraz Filia.

W jednym z pytań ankietowani zostali poproszeni o wymienienie swoich ulubionych, ale też i nielubianych tytułów jednotomówek oraz serii książek z obszaru literatury fantastycznej. Znaczna część wskazanych pozycji należała do podgatunku *fantasy*. Najczęściej pojawiającymi się ulubionymi jednotomówkami były: *Hobbit* i *Dzieci Húrina* J.R.R. Tolkiena, *Niewidzialne życie Addie LaRue* oraz *Gallant* V.E. Schwab, *Lore* Alexandry Bracken, *Magia cierni* Margaret Rogerson, *Pocłunek* Kier Lynn Raven, *Pieśń syreny* Alexandry Christo, *Pieśń o Achillesie* i *Kirke* Madeline Miller, *Księgi zapomnianych żyć* Bridget Collins, *Wampirze cesarstwo* Jay'a Kristoffa, *Ostatnia godzina* Anny Bartłomiejczyk i Marty Gajewskiej, *Czerwona baśń* Wiktorii Korzeniewskiej, *Elentris* Brandona Sandersona, *Dobry Omen* Terry'ego Pratchetta oraz Neila Gaimana, *Wielcza góra* Pauliny Hendel, *Zakon drzewa pomarańczy* Samantha Shannon oraz *Córka bogini księżycy* Sue Lynn Tan.

Jako ulubione serie ankietowani wymieniali: *Wiedźmina* Andrzeja Sapkowskiego, *Szklany tron* i *Dwory* Sarah J. Mass, *Harrego Pottera* J.K. Rowling, *Władcę pierścieni*

J.R.R. Tolkiena, *Wojnę makową* Rebeci F. Kuang, *Archiwum burzowego światła* Brandona Sandersona, *Grę o tron* George'a R.R. Martina, *Kwiat paproci* Katarzyny Bereniki Miszczuk, *Okrutnego księcia* Holly Black, *Szóstkę wron* Leigh Bardugo, *Zwiadowców* Johna Flanagana, *Dary anioła* Cassandry Clare, *Diunę* Franka Herberta, *Nibynoc* Jaya Kristoffa, *Żniwiarza* Pauliny Hendel, *Królestwo mostu* Danielle L. Jensen, *Percy Jacksona* Ricka Riordana, *Baśniobór* Brandona Mulla, *Dorę Wilk* Anety Jadowskiej, serię *Lustrzanną* Christelle Dabos, *Odcienie magii* V.E. Schwab oraz *Czas żniw* Samantha Shannon.

W badaniu zapytano również o pozycje książkowe, których respondenci nie poleciliby nikomu. Wśród nich powieły się takie tytuły jak: *Okrutny książę*, *Szklany tron*, *Zakon drzewa pomarańczy*, *Harry Potter*, *Diuna*, *Dary anioła*, *Dora Wilk* i *Dwory*, które inni wymieniali jako swoje ulubione. Oprócz tych pozycji ankietowani wspomnieli jeszcze: *Zmierzch* Stephanie Mayer, *Krew i popiół* Jennifer L. Armentrout, *Cienie między nami* Tricii Levenseller, *Gołębia i węża* Shelby Mahurin, *Księżycowe miasto* Sarah J. Mass, *Ja, diablica* Katarzyny Bereniki Miszczuk, *Czarnego maga* Trudi Canavan, *Cień i kość* Leigh Bardugo, *Siedem sióstr* Lucindy Riley, *Harrego Pottera i Przekłęte dziecko* J.K. Rowling, *Porwaną pieśniarkę* Danielle L. Jensen oraz *Opowieści z Narnii* C.S. Lewisa.

Przedstawione odpowiedzi respondentów potwierdzają wcześniej ustalony fakt, że współcześnie czytelnicy najchętniej sięgają po literaturę *fantasy* dla młodzieży, a także preferują autorów zagranicznych ponad autorami polskimi (pomimo iż coraz więcej wydawanych jest książek autorów polskich).

Wpływ wyników badań na rozwój praktyk bibliotecznych i kształtowanie oferty usługowej

Literatura fantastyczna już od lat dziewięćdziesiątych XX w. była jednym z popularniejszych gatunków literackich. Gatunek ten nieustannie się rozwija – pojawiają się nowi autorzy, którzy wykorzystując stare schematy i motywy, tworzą nowe historie, dopasowując je do zainteresowań współczesnego czytelnika. W tym miejscu można zadać pytanie: Jak wiedza na temat tego segmentu może zostać wykorzystana przez biblioteki?

Autorka, prowadząc badania oraz przygotowując niniejszy artykuł, miała na celu ustalenie poziomu popularności literatury fantastycznej pod kątem wprowadzania jej przez biblioteki do księgozbiorów. Ponadto znajomość aktualnych trendów czytelniczych może ułatwiać bibliotekarzom projektowanie kampanii marketingowych oraz oferty usługowej, np. wystaw, pokazów, warsztatów, które wykorzystywałyby zainteresowanie literaturą fantastyczną oraz motywy w niej występujące.

Za hipotezę badawczą przyjęto w artykule twierdzenie, że zainteresowanie literaturą fantastyczną w Polsce wzrasta. Głównym problemem było znalezienie odpowiedzi na pytanie: Jak bardzo zmieniła się literatura fantastyczna w obecnych czasach oraz co jest aktualnie popularne wśród czytelników omawianego gatunku (jakie motywy, konkretne tytuły i autorzy)? I wreszcie, na jakiej literaturze swoją uwagę powinni skupić bibliotekarze, aby dzięki niej przyciągnąć czytelników do biblioteki oraz zachęcić ich do czytania?

W wyniku badania, polegającego na przeprowadzeniu ankiety na 805 użytkownikach *Facebooka*, udało się odpowiedzieć na główne pytanie oraz zweryfikować pozytywnie przyjętą hipotezę. Literatura fantastyczna jest bardzo popularnym gatunkiem wśród czytelników, na co wskazuje choćby liczebność *facebookowej* grupy „Fantastyka na luzie” (16,2 tys. członków)² oraz rosnąca społeczność czytelników fantastyki w *social mediach* (Instagramie, TikToku i YouTubie). Rośnie nie tylko liczba fanów gatunku, ale także liczba profili szerzących zainteresowanie oraz wiedzę na temat fantastyki. Na tego typu kontach społecznościowych można znaleźć recenzje książek w różnych formach (tekstowej, filmowej), zapowiedzi premier oraz posty zachęcające czytelników do sięgania po literaturę fantastyczną i nie tylko. Literatura fantastyczna dynamicznie zaczęła rozwijać się od 2013 r., na co wskazuje m.in. fakt, że gatunek ten był brany pod uwagę właśnie od tego roku w rocznym podsumowaniu Biblioteki Narodowej *Ruch Wydawniczy w Liczbach*. Dane statystyczne opublikowane we wspomnianym zestawieniu uwiadcniają stopniowy wzrost liczby tytułów należących do literatury fantastycznej. Ponadto warto dodać, że jak pokazują inne badania [26, s. 238], wśród ulubionych gatunków literackich młodzież szkolna na pierwszym miejscu wymienia właśnie powieści *fantasy* i *science fiction* (45%).

W fantastyce w ostatnich latach nie zachodziły jednak drastyczne zmiany. Nadal popularnymi motywami wśród czytelników były duchy, upiory, anioły, demony, smoki, czarodzieje, wiedźmy, magia, alternatywne światy, kosmos, obce cywilizacje itp. Za najbardziej cenione wątki uznano mitologię słowiańską, nordycką oraz grecką, które przeszły pewne przeobrażenia i rozwój, np. łącząc się z motywami romansu.

Według przeprowadzonego badania najbardziej popularnym podgatunkiem jest *fantasy*, a konkretnie tytuły należące do kategorii *young adult fantasy*, czyli książek dla młodych dorosłych. Mimo że większość respondentów miała więcej niż 18 lat, to jednak chętnie sięgali oni po pozycje dla młodszych, dlatego można wysunąć wniosek, że fantastyka młodzieżowa jest podgatunkiem uniwersalnym, idealnym dla miłośników gatunku w każdym wieku.

Chociaż wśród czytelników króluje *fantasy*, ostatnio na polskim rynku wydawniczym zaczęło pojawiać się coraz więcej dystopii, podgatunku *science fiction*. Znany jest on wśród czytelników z takich tytułów, jak: *Igrzyska śmierci* czy *Niezgodna*. Z najnowszych pozycji można wymienić serię *Dotyk Julii* (wznowienie) czy *Vortex*.

Czytelnicy chętnie sięgają po twórczość zagranicznych pisarzy, jak i polskich twórców. W wynikach ankiety pojawiały się m.in. nazwiska Anety Jadowskiej czy Andrzeja Sapkowskiego. Oczywiście w poszczególnych latach procent tłumaczeń i książek polskojęzycznych nieznacznie się różnił, ale nie można mówić o zdecydowanej przewadze którejś z kategorii, zatem biblioteki powinny zadbać, aby posiadać każdą z nich w swoich zbiorach.

Literatura fantastyczna to bardzo „pojemny gatunek”, posiadający wiele podgatunków o zróżnicowanej tematyce i niekończącej się liście motywów, które można do woli modyfikować, tworząc nowatorskie dzieła. Na podstawie własnych obserwacji oraz przeprowadzonych badań wysunięto wniosek, że gatunek ten w najbliższej przyszłości pozostanie jednym z najczęściej wybieranych gatunków literackich przez czytelników. Dzięki jego „elastyczności”

² Stan na 21.04.2024. Źródło: <https://www.facebook.com/groups/fantastyka>.

każdy znajdzie w nim coś, co będzie odpowiadało jego preferencjom czytelniczym. Literatura fantastyczna rozbudza w wielu młodych osobach pasję czytania, dlatego można dojść do konkluzji, że dalej rozwijać się będzie w szczególności fantastyka młodzieżowa. W związku z tym bibliotekarze powinni poważnie rozważyć nie tylko poszerzenie kolekcji książek z obszaru szeroko pojmowanej fantastyki, ale także przygotowanie eventów bibliotecznych bazujących na tym typie literatury. Mogą to być zarówno jednorazowe spotkania, jak też wydarzenia cykliczne, a nawet grupy działające w sposób regularny w ramach biblioteki. Konieczne jest również zaktywizowanie tych placówek w Sieci, ponieważ wielu czytelników fantastyki właśnie w niej szuka informacji, kolekcjonuje tytuły oraz czyta artykuły poświęcone ich ulubionemu gatunkowi. Jak pokazują badania, coraz więcej czytelników, poszukując informacji o interesujących książkach, sięga po materiały publikowane w mediach społecznościowych, takich jak BookTube czy BookTok [29]. Biblioteki powinny uwzględnić ten trend w swoich działaniach, przykładając równocześnie dużo uwagi do formy komunikacji z różnymi grupami odbiorców oraz potrzeb i zachowań użytkowników [szerz. zob. 11].

Bibliografia

1. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/raporty-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>. Stan z dnia 05.06.2023.
2. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2013, t. 59. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1423045683.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
3. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2014, t. 60. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1535454068.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
4. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2015, t. 61. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1535453557.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
5. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2016, t. 63. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1535452662.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
6. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2017, t. 65. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1535452420.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
7. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2018, t. 67. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1564138112.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
8. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2019, t. 69. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1592997703.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
9. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2020, t. 71. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1624448572.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
10. BIBLIOTEKA NARODOWA. *Ruch Wydawniczy w Liczbach* [Dokument elektroniczny]. 2021, t. 73. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1652727219.pdf>. Stan z dnia 19.06.2023.
11. BIEGALSKA Alicja, WOJCIECHOWSKA Maja. Zagadnienia współczesnej komunikacji w kontekście zarządzania instytucją biblioteczną oraz potrzeb i zachowań jej użytkowników. Studium teoretyczne. *Zarządzanie Biblioteką*. 2022, nr 1, s. 53-65. ISSN 2081-1004.
12. EMPIK. *Top 100 w Kategorii Książki Fantastyka, horror* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.empik.com/bestsellery/ksiazki/fantastyka-horror?sort=topPreviousYear>. Stan z dnia 20.03.2023.
13. HAS-TOKARZ Anita. Event marketing. In WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Marketing w działalności bibliotecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023, s. 601-620. ISBN 978-83-89316-82-0.

14. LUBIMY CZYTAĆ. *Plebiscyt Książka Roku 2022. Fantastyka młodzieżowa* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://lubimyczytac.pl/plebiscyt/kategoria/136/fantastyka-mlodziezowa>. Stan z dnia 20.03.2023.
15. LUBIMY CZYTAĆ. *Plebiscyt Książka Roku 2022. Fantasy* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://lubimyczytac.pl/plebiscyt/kategoria/132/fantasy>. Stan z dnia 20.03.2023.
16. LUBIMY CZYTAĆ. *Plebiscyt Książka Roku 2022. Horror* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://lubimyczytac.pl/plebiscyt/kategoria/134/horror>. Stan z dnia 20.03.2023.
17. LUBIMY CZYTAĆ. *Plebiscyt Książka Roku 2022. Science fiction* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://lubimyczytac.pl/plebiscyt/kategoria/133/science-fiction>. Stan z dnia 20.03.2023.
18. ORZOŁ Monika, WOJCIECHOWSKA Maja. Badania czytelnictwa jako instrument diagnozy nawyków i zachowań czytelniczych użytkowników bibliotek. Geneza i stan obecny. *Biblioteka i Edukacja*. 2021, nr 20, s. 65-85. ISSN 2299-565X.
19. SEROKA Antonina. Wędrówka po świecie wyobraźni – geneza i ewolucja literatury fantastycznej w kontekście projektowania oferty usługowej bibliotek. *Zarządzanie Biblioteką*. 2023, nr 1, s. 101-119. ISSN 2081-1004.
20. STRZELCZYK Edyta, ZAWAŁKIEWICZ Aldona, SOBIELGA Jolanta. *Jak przeprowadzić badania satysfakcji użytkowników biblioteki: poradnik dla bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://afb.sbp.pl/wp-content/uploads/2023/12/jak-przeprowadzic-badania-satysfakcji.pdf>. Stan z dnia 15.02.2024.
21. TROKA Ewelina. Romans w bibliotece: możliwości wykorzystania literatury popularnej w kreowaniu usług dla czytelników. Zarys historii romansu. *Zarządzanie Biblioteką*. 2023, nr 1, s. 121-144. ISSN 2081-1004.
22. WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Czytelnictwo w dobie informacji cyfrowej. Rozwój, bariery, technologie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2015. ISBN 978-83-64203-38-1.
23. WOJCIECHOWSKA Maja, LASKOWSKA Jolanta, SITKIEWICZ Piotr. *Gdańsk jako miasto literatury: badanie wizerunku*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023. ISBN 978-83-67723-03-9.
24. WOJCIECHOWSKA Maja. Event marketing jako forma promocji bibliotek i czytelnictwa. *Zarządzanie Biblioteką*. 2023, nr 1, s. 217-223. ISSN 2081-1004.
25. WOJCIECHOWSKA Maja. Możliwości wykorzystania badań marketingowych w bibliotekach. In: PIGLA Marlena (red.). *Zarządzanie marketingowe biblioteką*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, 2008, s. 213-220. ISBN 978-83-7205-265-0.
26. WOJCIECHOWSKA Maja. Organizacja czasu wolnego młodzieży szkolnej w kontekście kompetencji czytelniczych i kontaktu z literaturą. In: JASIEWICZ Justyna, ZYBERT Elżbieta Barbara (red.). *Czas przemian – czas wyzwań. Rola biblioteki i ośrodków informacji w procesie kształtowania kompetencji współczesnego człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo SBP, 2014, s. 234-242. ISBN 978-83-64203-23-7.
27. WOJCIECHOWSKA Maja. Sondażowe badania opinii w działalności bibliotekoznawczej. *Zarządzanie Biblioteką*. 2010, nr 1, s. 137-140. ISSN 2081-1004.
28. WOJCIECHOWSKA Maja. Zachowania klientów sektora usług bibliotecznych. In: WOJCIECHOWSKA Maja (red.). *Marketing w działalności bibliotecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP, 2023, s. 288-306. ISBN 978-83-89316-82-0.
29. ZASACKA Zofia, CHYMKOWSKI Roman, KORYŚ Izabela. *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2023 roku* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1712262172>. pdf. Stan z dnia 12.03.2024.
30. ZASACKA Zofia, CHYMKOWSKI Roman. *Stan czytelnictwa książek w Polsce w 2022 roku* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1688127220>. pdf. Stan z dnia 12.03.2024.
31. ZASACKA Zofia, CHYMKOWSKI Roman. *Stan czytelnictwa książek w Polsce w drugim roku pandemii (2021-2022)* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <https://www.bn.org.pl/download/document/1656416398>. pdf. Stan z dnia 12.03.2024.